

P. A i v r e
(Tartu)

PAUL ARISTE LÄÄNEMERESOOOME KEELTE UURIJANA

ENSV teenelise teadlase ENSV TA akadeemiku TRÜ soome-ugri keelte kateedri professori filoloogiadoktor Paul Ariste elu ja töö on 60 aasta jooksul olnud lahutamatult seotud Tartu ülikooliga. Tema teaduslik ja pedagoogiline talent puhkes õitsele just siin, kus ta on kandnud ka oma kauneimad viljad. Akadeemik Paul Ariste teaduslik tegevus on olnud väga viljakas ja mitmekülgne. Üle tuhande ilmunud artikli ja umbes 50 teose hulgas on suurel määral põhjanevaid töid, millel on kauakestev väärtus. Publikatsioonide kogumaht on ületanud juba 8500 lehekülge. Vähegi detailsema läbilõike andmine nii laisaulatuslikust loometööst ei mahu aga enam ühe ülevaatekirjutise raamidesse. Seepärast püüdkem järgnevalt luua koondpilti Paul Aristest kui läänemeresoome keelte uurijast, jättes kõrvale tema teadusliku tegevuse muud tahud, sealhulgas ka tema põhjaneva osa eesti keeleteaduse rajajana ning arendajana. Vaatlusest jääb samuti välja ülevaade Paul Ariste uurimisreisidest, mahukatest käsikirjalistest kogudest, noorte teadlaste ettevalmistamisest ning üldse organisatoorsest tegevusest nii soome-ugri keelte alase uurimistöö suunamisel Nõukogude Liidus kui ka tema juhtivast osast rahvusvaheliste keelekongresside korraldamisel. Paul Ariste elust ning viljakast ja mitmekülgsest tegevusest on varasemate juubelite puhul ilmunud rohkesti kirjutisi, kuid kõige terviklikuma ülevaate võib asjast huvitatu leida Huno Rätsepa koostatud monograafiast "Akadeemik Paul Ariste" (1980, 56 lk.).

Paul Ariste eluloost on teada, et 16-aastase koolipoisina avaldas ta esperantokeelse kirjutise liivlaste kohta "La Livoj" (Esperanto Triumfonta 57, 1921 : 1). Tagantjärele võib seda võtta kui oraakelliku märguannet edaspidise äärmiselt tulemusrohke uurimistegevuse kohta soome-ugri keelte alal. Ennustuslikku on selleski, et esimesed kirjapanekud varda keele kohta (11 mõistatust) on samuti tehtud koolipoisina, Jõgõperäst pärinevalt Darja Lehtilt 1923. aastal seoses Tallinnas korraldatud muuseumipeoga. Juba kindlamalt

viitab tuleviku uurimuste temaatikale asjaolu, et kui Paul Ariste end 1932. aastal noore magistrina Helsingis eksperimentaalfoneetika liinis täiendas, võttis ta osa ka vadja keele seminarist. Kokkupuude oivalise keelejuhi Kigoria Kuzminiga andis 150 lehekülge vadjakeelset teksti, millest mõni aasta hiljem kasvas koos Tartus tehtud täiendustega välja Paul Ariste esimene vadja raamat "Wotische Sprachproben" (Eesti Keele Arhiivi Toimetised 4, 1935, 85 lk.; ka: ÕESA 1933, 1935 : 1-85). Mõne aasta vahega järgnes uus tekstikogu "Vadja keelenäiteid" (ACUT B 49 6, 1941, 92 lk.).

V a d j a keelest ja vadja rahvaloomingust on saanudki Paul Ariste suur armastus kogu eluajaks. Ise on ta öelnud: "Ilus ja vanamoeline on vadja keel. Vanaaegsed on vadjalaste uskumused, kombed, laulud ja itkud. [...] Noorusnustuses tahtsin vadja minevikust säilitada kõike, mida ehk veel võis säilitada. [...] Olen kõikunud keele ja rahvaluule vahel, ilma et oleksin suutnud lõplikult otsustada, kummale poole peatuma jääda". (Vadja rahvaluule võlus. - Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalegi, 1970 : 89). Kiiresti hääbuva vadja keele seisukohast ongi selline lahendus osutunud kõige paremaks. Paul Aristest on samas saanud nii vadja keele kui ka vadja folkloori suurkogu ja ning-uurija. "Vadja etnoloogia" mapist on jätkunud ja jätkub üha ainetikku publikatsioonideks nii ühes kui teises liinis.

Vadja keelt puudutavate uurimuste pika seeria juhatab sisse "Происхождение водского языка" (TRÜT 1947, Filoloogilised teadused 4 : 35-47), kus veenvalt osutatakse, et mitmete ajalooliste tegurite toimel on vadja keel kujunenud iseseisvaks keeleks eesti rannamurde idaosast. Vanade ühiste foneetiliste ja morfoloogiliste joonte kõrval tuuakse ka näiteid tüüpilise eesti-vadja leksika kohta (euna - õun, võti - võti, kusuttä - kustutada jt.). Samad probleemid on muide vaatluse all ka Budapesti kongressi ettekandes "Die Beziehungen des Wotischen zu den estnischen Mundarten" (Congressus internationalis ..., Budapest 1963 : 212-215; tõlge: Vadja keele ja eesti murrete suhetest. - Sõna sõna kõrvale, 1965 : 106-110). Sageli kasutatavaks käsiraamatuks on kujunenud "Vadja keele grammatika" (1948, 132 lk.). Ingliskeelses väljaandesse "A grammar of the Votic language" (The Hague 1968, 121 lk.) on autor teinud mitmeid olulisi täiendusi (vt. ligemalt P. Alvre, CÖV 1969 : 221-223). A. Ahlqvisti "Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning"

(1856) pole aga tänapäeval bibliofiilse haruldusena enam kergesti kättesaadav.

Kogenud foneetikuna on Paul Ariste tähelepanu köitnud mitmed vadja keele hääldamisnähtused, mida ta käsitleb kirjutistes "Üksikküsimusi vadja häälduse alalt" (EK 1935 : 143-153), "Velaarpalataalse sulghääliku k afrikaadistumine" (TRÜT 162, 1964 : 3-20) jm. Muutus k > č, g on eesvokaali ees omane paljudele maailma keeltele ja eeldada vadja č puhul vene keele mõju, nagu tehti varem, pole vajadust. Artiklis "Ületaotlusest (eriti vadja keeles)" (ESA 7, 1961 : 3-10) näidatakse, kuidas laensõnad toovad sageli kaasa ületaotluse ehk hüperismi. Vadja keeles ilmneb see põhiliselt liialdamises sõnaalgulise helilise klusiili või h-ga, näit. bässi 'oinas' < sm pässi, hukko 'taat' < sm ukko. Epitees (poiž 'ära' = poiž jt.) pole omane mitte ainult vadja kõnekeelele, vaid ka rahvalauludele, vt. "Über die Epithesis des Wotischen" (NyK 78, 1976 : 246-249), "Die Epithesis in wotischen Volksliedern" (CÖY 1978 : 15-19).

Vadja hilistekkelise kā-komitatiivi funktsioonidele heidab valgust kirjutis "Vadja komitatiiv" (FU 10, 1983 : 16-24). Kasutuselt on tugevasti taandunud arhailisem nā-, nā-lõpuline kaasütlev. Haruldaseks muutunud possessiivsufikseist annab hea ülevaate artikkel "Possessiivsufiksidi tänapäeva vadja keeles" (FU 4, 1977 : 3-16). Verbivormistiku eripära selgitamisele on pühendatud kirjutised "Das Partizipium Perfekti des Aktivs im Wotischen" (CÖY 1976 : 1-20), "Zur dritten Person Plural und zum Impersonal im Wotischen" (CÖY 1981 : 1-9), "Spuren des personalen Passivs im Wotischen" (CÖY 1983 : 165-166). Murrakuti on nud-kesksõna küllaltki varieeruv. Ida-vadja nuč-esinemus on andnud põhjust rekonstruktsioonika *-nuk (: mitm. *-nuvet). Isikuline passiiv on aga nähe, mida on registreeritud ka soome vanast kirjakeelest ning Lõuna-Eesti murdealalt. Postpositiivide tagā ja takana venepärase kasutamise on neile lisatud uusi tähendusi, näit. mehē tagā 'mehele' (vrd. vn. самыя) ja mehē takana (vrd. vn. самырем), vt. "Wotisch tagā und takana" (FU 4, 1977 : 17-21; ka: Studies in Finno-Ugric Linguistics ..., Bloomington 1977 : 25-27). Uusi funktsioonide on vene keele mõjul saanud endale ka mō 'mööda' ja pālē, pällä, pältä, vt. "Das russische Modelle für die Funktionen wotischer Postpositionen" (CÖY 1975 : 4-20). Enkliitiline de-, de-sufiks (näit. annan kotī munnā-de 'annan isegi koti

kartuleid') on arenenud vene ka mõjul, vt. "Ein enklitisches Suffix des Wotischen" (CÖV 1979 : 153-154). Laenulisest sufixist vē ~ vē on juttu kirjutises "Vene laensufiks vadja keeles" (EK 1936 : 170-171).

Eesti keele puhul on teatavasti Paul Ariste paelunud eriti sõnalaenude väljaselgitamine ja muudki etümoloogiad, millises uurimislõigus tal pole võistlejaid. Täiesti ootuspäraselt näeme seda ka vadja keele puhul, kus vaatlussfääri on sageli tõmmatud ka rahvaluulealane sõnavara. Vadja sõnaseletustega tegi Paul Ariste algust juba 1943. aastal, mil ilmusid "Mõningaid vadja sõnaseletusi" [ihmata, kreevini, ikkūmpa, aine, primozla ~ primuzla, rehu, sūra] (Vir. 1943 : 310-314), "Vadja lemmüz" (Vir. 1943 : 302-310). Tugev folkloristlik kallak on sellistel uurimustel, nagu "Wotisch kap-pojain" (SUST 125, 1962 : 5-9), "Vatjalaisten čivirōukko" (Kotiseutu 1965 : 155-157), "Vatjalaisten vesiämmä" (Vir. 1965 : 430-432; ka: Juhlakirja ..., Helsinki 1965 : 82-84), "Vadja kalmolain, kalmoliin" (Gentum, 1974: 255-257), "Vadja järvehaldjas vezikko" (ESA 21, 1975 : 95-98) jt. Haiguse nakkatumist maast osutab verb kehtä: "Vatjalainen mä kehtä" (Vir. 1967 : 312-314). Kalendritermin čürü, čüri on saadud laenuna vene keelest (Гурги) juba enne muutust k > č, nagu selgub käsitlusest "Wotisch čürü" (CÖV 1968 : 165-168). Kalendripüha peitub ka sõna maaspäivä 'suur neljapäev' taga, vt. "Eine wotische Benennung des Gründonnerstags" (ALH 24 1-4, 1975 : 69-71). Vadja sõnadele ajvata, vanattaja < *vanatta-, sacia leiduvad vasted teisteski läänemeresoome keeltes, vt. "Paarist vadja sõnast" (SUST 150, 1973: 30-35). Eraldi märgitagu, et vanade vadja sõnaloendite leksikaalfoneetilisele analüüsile on pühendatud uurimus "Two old vocabularies of the Votic language" (Wissenschaftsgeschichtliche Beiträge zur Erforschung indogermanischer, finnischugrischer und kaukasischer Sprachen bei Pallas : 145-190), mis, täsi küll, ilmus esmakordselt "Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatus 1935" (1937 : 1-40). Oma vadja sõnavarakogu (45000 sõnasedelit) on Paul Ariste andnud ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi käsutusse, kus ta sai põhjaks nüüd juba valmimisjärku jõudnud suurele "Vadja keele sõnaraamatule".

Vadja kohanimed on käsitlusobjektiks uurimuses "Über wotische Ortsnamen" (CÖV 1967 : 77-84). Selgub, et ainult vähestel küladel on vene nimed, mikrotoponüümika aga üldiselt läänemeresoomepärase (kärnä mäci, Jegeranta jt.). Kohanimi

Jarvigoistšülä on algselt tähendanud 'näikiküla' ja vene Baabin osutub selle tõlkeks mõiste jarvi-emä vahendusel: "Baabin ehk Jarvigoistšülä" (ESA 10, 1964 : 167-172). Samas käsitluses rõhutab autor, et eestlaste ja vadjalaste kohanimede võrdlev uurimine peaks saama üheks aktuaalseks keeleteaduse probleemiks. ... osa vanadest nimedest kõnelevad kindlasti üsna ürgsetest kolonisatsioonidest läänest itta ja idast läände" (lk. 171). See Paul Ariste soov, nagu ka ühise "ajaloolise topograafilise atlase" koostamine pole tänasekski oma tähtsust kaotanud. Kui võrd vadja-tüvega identsed kohanimed on Eestiski laialt kasutusel (Vaiga, Vaiatu, Vaeküla, Vaijala, Vadi, Vadiküla jt.), näitab usutavalt Paul Ariste detailne uurimus "Vadja kohanimedes" (Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloo, 1965 : 91-106). Vadja isikunimede analüüs osutab, et enamik neist on vene lähtega, sufiks o, u aga vadja pärane (mafo < vn Мария, kõnek. Марья, ot'u < vn Авдотья): "Einige Ausführungen zu wotischen Personennamen" (CŒV 1980 : 81-82).

Vadja keele kontaktide jälgimine teiste keeltega on aidanud välja selgitada laensõnade eri kihistusi. Seda probleemistikku käsitlevad Paul Ariste kirjutised "Germanische Lehnwörter in der wotischen Seemannsprache" (CŒV 1979 : 219-215), "Deutsche Lehnwörter im Wotischen" (FU 6 : 1980, 27-38), "Saksa laensõnadest vadja keeles" (Lakó-émlekkönyv ..., Budapest 1981 : 7-19), "Etwas über den Kontakt zwischen dem Wotischen und dem Schwedischen" (CŒV 1969 : 1-2). Neile järgnes Turu kongressil kokkuvõttev ülevaade "Die Veränderungen im Wortschatz des Wotischen" (Congressus quintus ... 3, Turku 1980 : 207-212), milles on arvestatud ka vanavene, vene, eesti, isuri ning soome keelest saadud laene.

Teedrajavaks on sageli osutunud ka Paul Ariste teised vadjaalased uurimused, millest omaette suure rühma moodustavad rahvaluule eri žanre analüüsivad tööd. Vadja folkloori sihipärase talletamise algaastail (1942 -), kui vadjalaste arvu võis hinnata 300-400-le, elas veel kuulsaid kaasitajaid. 1947. a. sai Paul Ariste Kukkusi küla elanikult matjo Gerasimovalt ühtejärke 36 laulu 1046 värsiga, lüüriliste laulude kõrval ka eepilisi, nagu laul maailma loomisest, uppunud vennast, vene vestmisest jm., mis esinevad ka "Kalevalas", eestlastel ning teistelgi läänemeresoomlastel. Laulmiskohaks olid peamiselt pulmad või istjatsed. Viimaste sisulist ja keelelist seost (vadja issutajo, isuta-tajo ja eesti istjad-

zõ, istõ on tõlkelaenuid vene посиделки'st) vadja, isuri, ida- eesti ning vene rahvatraditsioonis rõhutab Paul Ariste kirjutises "Vadjalaste istjatsed" (TRÜT 162, 1964 : 161-170).

Monograafia "Vadjalaste laule" (EST 3, 1960, 86 lk.) on nagu muudki folkloorialased uurimused varustatud ka lingvistiliste kommentaaridega. Samast ainevallast on kirjutised "Vadjalaste rahvalauludest" (TRÜT 77, 1959 : 56-67; ka: Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu II, 1980 : 181-188), "Ühest vadja rahvalaulu tüübist" (Vir. 1959 : 69-74), "Ühest Vainpöole vadja laulust" (ESA 16, 1970 : 207-210). Kirjutises "Ühest vadja rahvalaulust" (TRÜT 43, 1956 : 89-99) on ära toodud esimene tekstikujuline vadja keelenäide "Awita minnu arma toita" 18. saj. teisest poolest. Vadjalastele, isuritele ja osalt soomlastele ühistest, kuid eri keeles lauldavast, samuti ka puhtvadja lauludest on juttu artiklis "Lisandmeid Jõgõperä vadjalaste laulude keele kohta" (ESA 12, 1966 : 227-236), kust selgub ühtlasi, et viimaseks vadja laulude oskajaks oli Oudekki Figurowa Rajo külast. Sellele vadja viimasele laulikule ja äsamaanile, kes oli täätäjä heas mõttes, on Paul Ariste pühendanud sooja mälestuskirjutise "Oudekki Figurowa" (KK 1978 : 348-350). Vadja folkloori või vadja keele suurepäraseid tundjaid Kigoria Kuzmini ja Dimitri Tsvetkovi tutvustavad varem ilmunud kirjutised "Vatjalainen tietoniikka" (Kansan kuvalehti, 1. VII 1932 : 12), "Dimitri Tsvetkov. Ühest vadja haritlasest" (EKirj. 1936 : 370-373).

Vadja muinasjutud ja muistendid on koondatud põhiliselt raamatuisse "Vadja muinasjutte" (EST 4, 1962, 119 lk.), "Vadja muistendid" (EST 12, 1977, 188 lk.), kuid mõningaid neist on tutvustatud ka üksikkirjutisis: "Vadja rahvajutte Mati külast" (KKIU 2, 1958 : 148-166), "Vadja muinasjutte ja muistendeid" (TRÜT 323, 1974 : 3-34), "Aarne-Thompson MT 161 A* ja MT 163 B* vatjalaisena satuna" (KV 47, 1967 : 49-53), "Aarne-Thompson 752 A vadja teisend" (FU 8, 1981 : 21-26). Kuigi vadjalastele on vähemalt viimase saja aasta jooksul olnud peaaegu täiesti võõrad igasugused kangelasmuistendid, on Paul Ariste arvates usutav, et rahvalauludes leiduvad Kalevi ja Kalervo viitavad läänemeresoome ühistaditsioonile. Erinevalt varasemaist uurijaist ei pea ta artiklis "Kas vadjalased on tundnud Kalevipoeega?" (KK 1967 : 549-554) nimekuju Kalervo tekkinuks mitte Kullervo eeskujul, vaid eeldab siin eseseisvat sufiksit -rvo (< *-rvai) nagu ka "Kalevalas"

leiduvais isikunimes Antervo, Pellervo jt.

Lokaalse värvinguga rahvajutud on sageli väljendusrikkamad kui muinasjutud või muistendid. Vadjalastel on see rahvajutužanr üha veel elujõuline, nagu osutab eri raamatuna ilmunud "Vadja pajatusi" (EST 18, 1982, 122 lk.). Reaalse tegelase puudumine on olulisi jooni, mis eristab pajatusest naljandit. Õppevahendiks mõeldud "Vadja keele lugemik" (1980, 36 lk. pakub naljandeid ka isuripäraselt Kukkusi murdealalt.

Vadja mõistatused ei leia tänapäeval enam elavat kasutamist, kuid neistki on Paul Ariste saanud mitmete allikatele tuginedes kokku kena kogu "Vadja mõistatusi" (EST 13, 1979, 71 lk.). Osa neist on autor publitseerinud juba varem kirjutises "Muutamia vatjalaisia arvoituksia" (KV 44, 1964 : 284-288). Teisedki rahvaluule väikevormid pole jäänud tähelepanuta. Vadja vanasõnu on Paul Ariste avaldanud kolmes järgus: "Lisiä vatjalaisiin sananlaskukokoelmiin" (KV 39, 1959 : 72-76), "Vatjalaisia sananlaskuja" (KV 43, 1963 : 194-199), "Vatjalaisia sananlaskuja" (KV 50, 1970 : 221-243). Nõidussõnadele on pühendatud ülevaatlik kirjutis "Vatjalaisten loitsuista" (KV 54, 1974 : 46-59).

Vadjalaste uskumustele ning tule-, tuule-, maa-, metsa-, soo-, vee-, järve-, jõe-, rehe- ja saunahaldjate maailma aitavad pilku heita kirjutised "Vadja rahvausundist" (Vir. 1932 : 127-145), "Emä ja isä vatjan kansanuskossa" (KV 38, 1958 : 29-38), "Viimeisten vatjalaisten etnologinen anti" (Kotiseutu 7-8, 1968 : 172-175), "Vadjalaste puu- ja metsakultusest" (EMA 30, 1977 : 147-156).

Kalendriliste tähtpäevadega seotud uskumustes, tavades ja kommetes võib näha iidsete traditsioonide jätkumist, kuid ka seda, mida kirik on peale surunud. Formaalselt ongi vadja rahvakalender seotud kiriklike terminitega. Monograafia "Vadja rahvakalender" (EST 8, 1969, 158 lk.) pakub hästi liigendatud ainekku 55 tähtpäeva kohta, millele on lisatud veel ülevaade arvamustest ja uskumustest seoses noore ning vana kuuga ja eri nädalapäevadega. Rahvakalendriteemaline on ka kirjutis "Omaa ja vierasta vatjalaisten kalenterissa" (KV 46, 1966 : 196-205). Kogumikku "Vadjalane kätkist kalmuni" (EST 10, 1974, 187 lk.) on koondatud hulk folkloristliku ja etnograafilise väärtusega tekste, mis käsitlevad uskumusi, kombestikku ja tavaid seoses vanade vadjalaste olmega hällist hauani.

Et selle hääbuva läänemeresoome rahva mineviku, keele ja kultuuri uurimine on pikkade aastakümnete jooksul saanud Paul Aristele väga südamelähedaseks, osutavad ka kirjutised "Vadjalastest Narvas 1549. aastal" (KK 1961 : 543), "Vatjalaisten nykyisyydestä" (Vir. 1957 : 119-124), "Tänapäeva vadjalastest" (EMA 17, 1960 : 203-224), "Vadjalastest" (Nõukogude Õpetaja 1973, nr. 1).

Vadja keele kõrval on Paul Ariste tegelnud edukalt ka teiste läänemeresoome keelte uurimisega.

Liivi keele häälduse üks iseärasusi on vaatluse all artiklis "Liivi keele palatalisatsiooni olemusest" (ESA 4, 1958 : 256-262). Palatogrammide abil näidatakse, et liivi keele palatalisatsioon (koos läti keele omaga) on. nn. normaalne palatalisatsioon, kuna eesti keele palatalisatsioon on normaalsest nõrgem. Liivi keeles palataliseerub kogu geminaat, eesti keeles ainult selle algusosa: lv tull⁷i 'tuline' (vrd. näit. e palli). Artiklis "Etümoloogilisi märkmeid liivi keelest" (Vir. 1943 : 97-98) esitatakse etümoloogiad sõnadele ka'frik, košt (kohanimi), jo'õg, kä'rzä. Liivi keeles on rida alamsaksa laene. Fonoloogiliste ja foneetiliste kriteeriumide najal liigitab Paul Ariste kirjutises "Нижненемецкие заимствования в ливском языке" (СФУ 1973 : 175-178) neist osa keskalamsaksa, osa uusalamsaksa laenudeks. Viimastest on enamik tulnud liivi keelde läti keele vahendusel. Üldisema suunitlusega on kirjutised "К вопросу о развитии ливского языка" (Труды Института языкознания АН СССР 4, 1954 : 254-307), "Ливы и ливский язык" (ENSV TAT 1, 1958 : 36-46; ka: Latvijās PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis 11, 1958 : 31-40). Esperantokeelne "Liva poezio en Esperanto" (Interlinguistica Tartuensis 2, 1983 : 83-88) tutvustab K. Stalte luuletusi "Jema" ja "Rändalist loul" H. Dreseni tõlkes esperanto keelde. Liivi (ja ka vadja) keele hääbumisteed on vaatluse all kirjutistes "Пути отмирания двух прибалтийско-финских языков" (Проблемы языкознания, Букарест 1967 : 115-119), "Die Wege des Aussterbens zweier finnisch-ugrischen Sprachen" (La monda lingvo-problemo 2, London-Rotterdam 1970 : 77-82).

Paul Ariste isuri keele uurimused algasid sentsatsioonilise publikatsiooniga "Isuri keelest" (ESA 2, 1956 : 32-52), kus tollaseid tõekspidamisi eirates tõestati leksikaalsete, foneetiliste ja morfoloogiliste argumentidega, et tegemist polegi soome keele murdega, vaid hoopis ise-

seisva, seitsmenda läänemeresoome keelega, mis on hargnenud I aastatuhande teisel poolel m.a.j. muinaskarjala keelest. Tänapäevaks on enamik uurijaid need veenvalt esitatud seisukohad omaks võtnud. Kirjutise "Etwas über das Ižorische" (OAV 1965 : 183-186) on põhjustanud asjaolu, et Gy. Décsy oma raamatus "Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft" (1965) pole sammu pidanud uurimistulemustega ja opereerib endiselt kuue läänemeresoome keelega. Üldkeeleteadusliku tähtsusega on isuri ainestikul põhinev kirjutis "Redaktion der Stimmhaftigkeit als morphologischer Faktor" (Omăgiu Lui Alexandru Rosetti..., Bucuresti 1965 : 15-17). Isuri keele omapärased possessiivsufiksids on vaatlusobjektiks uurimuses "A mai izor nyelw birtokos személyragjai" (NyK 60, 1958 : 5-9). Isuri eri murrakuid tutvustavad keelenäited "Vanaküla isuri murrakust" (ESA 14-15, 1969 : 173-180) ja "Isuri keelenäited" (KKIU 5, 1960 : 7-68). Viimane sisaldab ka rahvalaule ning on detailselt kommenteeritud. Populaarse suunilusega on "Isurid ja isuri keel" (Nõuk. Õetaja 1973, nr. 10).

V e p s a ja s o o m e keele alalt on Paul Aristete publitseerinud "Vepsa muinasjutte. (Äänis- ja keskvepsa keelenäited)" (Tõid läänemeresoome ja volga keelte alalt, 1964 : 5-23) ja "О некоторых грамматических вопросах финского языка" (Труды Карело-Финского Филмала Академии Наук СССР I, Петрозаводск 1964 : 26-34).

Läänemeresoome keeltest on karjala keel ainuke, mille kohta pole Paul Aristelt ühtki erikäsitlust ilmunud, kuigi ta on teatavasti paaril suvel viibinud uurimisreisil Valdai karjalaste juures. Kogutud materjal ootab alles läbitöötamist ja avaldamist.

Isiklik kontakt kõigi läänemeresoome keeli kõnelevate rahvastega on tulnud aga kahtlemata kasuks läänemeresoome keeleala üldprobleemide käsitlemisele. Sellest valdkonnast on Paul Aristelt ilmunud hulk kõrgetasemelisi ja põhjanevaid uurimusi. Tema tööd läänemeresoome keelte kujunemise ja võrdlev-ajaloolise grammatika kohta on saanud nurgakiviks edaspidisele uurimistöele. Eriti tuleb esile tõsta läänemeresoome hõimukeelte tekkeprobleemi õnnestunud lahendamist. Nimetagem siinkohal selliseid töid, nagu "Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk" (Eesti rahva etnilisest ajaloo, 1956 : 5-29; ka: Sõna sõna kõrval, 1965 : 80-105), sama vene keeles: "Формирование

прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития" (1956 : 5-26), "Die Entstehung der ostseefinnischen Sprachen und ihre früheste Entwicklungsstufe" (Proceedings ..., Oslo 1958 : 825-829), "Über die früheste Entwicklungsstufe der ostseefinnischen Sprachen" (ENSV TAT 3, 1961 : 260-268). "Muinaisista itämerensuomalaisista heimokielistä" (Kotiseutu 1966 : 41-47). Tuginedes arheoloogide uurimustele, näitab Paul Ariste veenvalt, et läänemeresoome aluskeelt kõnelev rahvas elas siinmail juba III aastatuhandel e.m.a., seega paar tuhat aastat varem, kui arvati seni. Lingvistilised andmed osutavad, et lõunaesti hõimurühmituse keel on läänemeresoome keeletehnikast irdunud ilmselt varem kui teised keeled. Üsna hilja, alles I aastatuhandel m.a.j. eraldusid põhjaestlastest vadjalased ja karjalastest isurid ning kujunesid vadja ja isuri keel. Teadusemaailm on need seisukohad üsna üksmeelselt omaks võtnud.

Uusi ideid ja uudseid lahendusi on Paul Ariste pakunud reas töodes ka mitmetele läänemeresoome fonetika- ja morfoloogiaprobleemidele, näit. "Läänemerekeelte sõnasises- te üksikulgähäälikute olemusest" (ENSV TAT 4, 1959 : 425-431), "Sisekohakäänete kujunemisest läänemere keeltes" (ENSV TAT 1, 1954 : 41-50), "S-овый иллатив в прибалтийско-финских языках" (Доклады и сообщения 7, Москва 1955 : 22-31), "Ekstsessiivist läänemere keeltes" (ESA 6, 1960 : 145-161).

Pikemas uurimuses "Adverbide arenemisest läänemere keeltes" (Teaduslikud tööd ..., Tln. 1952 : 99-124) näitas Paul Ariste muuhulgas kätte ka nominatiivis esineda võivate vormide õige koha meie mitmetahulises määrsõnade süsteemis. Töös "Indoeuropäische Präfixe in den ostseefinnischen Sprachen" (Studii și cercetări lingvistice 3, București 1960 : 337-340) on vaatluse all laenulised eesliited do-, pere-, hi-, at-, bez-, iz-, no-, pa-, pie-, aiz-, sp- jne.; vöör-. Nende arv on suurim liivi keeles, märksa väiksem vepsa keeles ja ühest sõnast koosnevana (vöör-) eesti keeles.

Leksika valdkonda kuulub metskitse nimetuse käsitlus "Kas kabrist ei võiks velmata?" (Eesti Loodus 1970 : 459-460). Iidsest laensõnast helm on juttu töös "Läänemereelaste vanast merevaigu nimetusest" (EMA 16, 1959 : 211-218). Et noomenite laenamine ühest keelest teise ei kulge alati nominatiivi vahendusel, selgub kirjutisest "Rootsi väijsta 'nuga'" (ESA 16, 1970 : 115-120). Vene бегон on aga soome mur-

deis võtnud kuju hüpätä pikommia 'paku joosta'. Genuinse ja laenulise leksika baasil tehtud analüüs artiklis "Vanimast läänemerelaste põllundusest keeleliste andmete põhjal" (TRÜT 38, 1955 : 193-203) lubab jõuda usutava järelduseni, et põllunduse algeid volga perioodist kaugemale viia pole alust; kontakt baltlastega andis aga läänemerelaste põllunduse edasiarendamiseks tugeva tõuke (laensõnad hernes, uba, rukis, seeme, vagu jmt.). Vanad iraani, balti ja slaavi keelekontaktid on kriitiliseks käsitlusobjektiks mitmeski uurimuses, nagu "Прибалтийско-финские и иранские контакты" (FU 5, 1978 : 3-10), "Вопросы о балтийских заимствованиях в финно-угорских языках" (Вопросы марийского языкознания 3, Йошкар-Ола 1973 : 3-7), "Slaavlaste ja läänemerelaste vanimaist kokkupuuteist" (Looming 1952 : 698-706). Iraani laenude hulgas on Paul Ariste arvates selliseidki, mis läänemerelased on indo-euroopa keelte satem-rühmast substraatsõnadena muinasiraani hõimudelt üle võtnud (tarvas, kauris, varsa, taivas, marras jm.). 1960-ndail aastail näivad üldse Paul Ariste meelisteemaks saavat substraadiprobleemid. Ta arendab välja protoeuroopa laenude hüpoteesi. Töös "Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen" (CÖY 1971 : 251-258) arvab ta tundmatu protoeuroopa keele päritcluga olevat mitmed kehaosade nimetused, nagu huul, koib, kube, külg, liha, ning; geograafiasõnad, nagu neem, nõmm, oja, org, saar, sammal, soc; kalanimetused ahven, haug, siig; kohanimed Peipsi, Ruhnu. Siin varem elanud protoeurooplaste omanimetuskki olevat jälje jätnud eesti keelde. Selleks on võnd (vrd. võnnuvõõras ja Võnnu). Paul Ariste substraaditeooria on äratanud suurt tähelepanu. Arvatavasti jätkub sellesuunaline uurimistöö edaspidi mitmeigi teadlase osavõtul, kusjuures ka alternatiivsed lahendused pole ilmselt välistatud.

Süvenemine üldkeeleteaduse ajakohastesse probleemidesse on Paul Ariste uurimistemaatikas tõstnud esiritta keelekontaktid ning kaks- ja kolmkeelsuse küsimused. Sellelt alalt on üks esimesi uurimusi "Teiste läänemere keelte elemente Valvara murrakus" (ESA 8, 1962 : 11-18). Läänemere- soome keelte sisekontakte käsitleb Paul Ariste ka sellistes töödes, nagu "Über die inneren Kontakte zwischen den ostseefinnischen Sprachen" (Congressus tertius ..., Tln. 1970 : 41; 1975 : 196-199), "Karjalaisten ja eestiläisten (inkeri- läisten) väliset kielelliset yhteydet" (Karjalan synty,

Joensuu 1977 : 56-62). Kakskeelsuse kõrval pole siinkandis olnud kolmkeelsuski tundmatu, mille kohta pakuvad ennekõike andmeid uurimused "Welche Sprache spricht die ostseefinnische Bevölkerung in Vaipooli?" (SUST 145, 1968 : 12-19), "Über die Dreisprachigkeit unter einigen finnisch-ugrischen Völkern" (CQY 1969 : 245-254), "A case of language contact in the East Baltic area" (CQY 1965 : 21-25); vrd. ka "Georg Mülleri mitmekeelsusest" (KK 1966 : 351-355). Keelekontaktideta pole mõeldavad mis tahes sõnalaenuki, näit. läti võrdleva sidesõna neka tungimine liivi keelde ja lõunaesti keelesaarte alale või läänemeresoome kalanimetuse kampala 'lest' üllatav esinemine rumeenia keeles (cambula), vt. "Die Expansion einer lettischen Konjunktion in den ostseefinnischen Sprachen" (CQY 1969 : 167-169), "Ein ostseefinnisches Wort im Rumänischen" (CQY 1965 : 69-70). Nimetatud küsimustest on mitmed vaatluse all ka raamatus "Keelekontaktid" (Tln. 1981, 168 lk.), milles, nagu osutab teose alapealkiri "Eesti keele kontakte teiste keeltega", on esikohal eesti keele ainestik.

Läänemeresoome keelte üldprobleemide uurijal tuleb aga paratamatult arvestada ka eesti keelt ja ega kitsalt eesti keelegi nähtude põhjalikumal analüüsimisel saa läbi sugulaskelte tundmiseta. Nii põimub omavahel nende probleemide käsitlus ka Paul Ariste uurimustes. Tööde ühtlaselt kõrge taseme on taganud suuri vaimuandeid toetav visa töö. Juubilar on ise tabavalt maininud, et teadlase produktsioon ja selle kvaliteet pole pöördvõrdelised nähtused: nad kas kasvavad või kahanevad koos. Suured saavutused pole ilma pideva treeninguta mõeldavad ei spordis ega teaduseski.

Paul Ariste väga ulatuslikus teaduslikus loomingus, millest kuhjaga jätkuks mitmegi mehe elutööks, on kesksel kohal läänemeresoome keelte uurimine. Just sellelt alalt on tema töid hinnatud mitmel korral vabariikliku preemiaga. Imetlust ja austust äratav on nii Paul Ariste teaduslike tööde tohutu arv kui ka neis leiduv uute ideede ning lahenduste rohkus. Kuigi juubilar on saanud 80-aastaseks, pole tema nobe sulg väsinud. Akadeemik Paul Ariste on säilitanud kõrge eani oma vaimujõu nooruslikkuse, mis lubab oodata armastatud vanameistrilt veel mitmeid sisukaid uurimusi fennougristika vallas.

L ü h e n d i d

ACUT = Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis; ALH = Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae; EK = Eesti Keel; EKirj. = Eesti Kirjandus; EMA = Etnograafia Muuseumi Aastaraamat; ENSV TAF = Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised; ESA = Emakeele Seltsi Aastaraamat; EST = Emakeele Seltsi Toimetised; FU = Fennougristica; KK = Keel ja Kirjandus; KKIU = Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused; KV = Kalevalaseuran vuosikirja; NyK = Nyelvtudományi Közlemények; СФУ = Советское финно-угроведение; SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia; TRUT = Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised; Vir. = Virittäjä; OESA = Opetatud Eesti Seltsi Aastaraamat.

П. А л в р е
(Тарту)

ПАУЛЬ АРИСТЭ -
ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ПРИБАЛТИЙСКО-ФИНСКИХ ЯЗЫКОВ

Р е з ю м е

В статье дается обзор деятельности академика Пауля Аристэ в области сбора, исследования и издания водского, ливского, ижорского, вепсского и финского языкового материала, а также решения общеприбалтийско-финской проблематики.